

Малюк А. Н. Правовая идеология: сущностные признаки и подходы к изучению

Статья раскрывает сущность категории «правовая идеология» как явления социального компромисса и правового консенсуса. Автор отмечает, что правовая идеология до сих пор, к сожалению, рассматривалась только как структурное звено категории «правовое сознание», которая, впрочем, достаточно проанализированной и исследованной в отечественной юридической науке в отличие от категории «правовая идеология». Отдельным вектором рассмотрения становится анализ «правовой идеологии» как явления, которому присущи черты монистического характера, отличающей ее от феномена идеологии политической.

Ключевые слова: правовая идеология, правовой консенсус, правовой компромисс, политическая идеология, право, правовое сознание.

Maljuk O. Legal ideology: the essential features and approaches to learning

The article reveals the essence of the category «legal ideology» as a phenomenon of social compromise and legal consensus. The author notes that legal ideology is still, unfortunately, considered only as a structural unit of the category of «legal consciousness», which, however, sufficiently analyzed and studied in the domestic legal science, in contrast to the category of «legal ideology». Separate consideration of vector analysis becomes «legal ideology» as a phenomenon, which is characterized by the features of the monistic character that distinguishes it from the phenomenon of political ideology.

Key words: legal ideology and legal consensus, compromise legal, political ideology, law, legal consciousness.

УДК 340.12

*Алла Анатоліївна Мельник,
здобувач кафедри теорії права та держави
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ВЛАСТИВОСТІ, ПРИНЦИПИ ТА СТАНДАРТИ ЯК СКЛАДОВІ ЯКОСТІ ЗАКОНУ

Закони відіграють особливу роль у житті суспільства. Вони забезпечують його стабільний розвиток, підтримують справедливість. Суспільство зацікавлене в тому, щоб закони максимально реалізувалися. Тому актуальним є питання розуміння правової якості закону. Критерієм ефективності реалізації законів є «якість».

Питання правової якості закону привертало увагу теоретиків права протягом тривалого часу. Дослідженням цієї проблематики займалися такі видатні вчені, як С. Алексєєв, Д. Керімов, В. Нерсесянц, С. Полєніна, А. Піголкін, М. Козюбра, Н. Оніщенко, П. Рабінович, Ю. Шемшученко та ін.

Метою цієї статті є аналіз поняття «якість закону» через існуючі у науці підходи до характеристики цієї категорії.

У своєму категоріальному значенні термін «якість» вперше з'являється у філософії Аристотеля. «Якістю я називаю те, — пише він, — завдяки чому предмети визнаються так чи інакше якісно визначеними» [1, с. 23]. Багато видатних учених і мислителів минулого присвячували свої праці розробці проблем категорії «якість». Так, Дж. Локк розділяв усю незліченну кількість якостей на дві групи: а) «первинні» якості, тобто об'єктивні, які існують незалежно від людської свідомості (протяжність, рух, спокій, фігура тощо); і б) «вто-

ринні» якості, тобто суб'єктивні, які зумовлені специфікою органів чуття (колір, смак, запах тощо) [2, с. 183].

У філософії «якість» визначається як філософська категорія, що позначає будь-яку сторону предмета пізнання і розглядається як цілісна його ознака в процесах порівняння з іншими предметами [3, с. 64–65]. Якість — це філософська категорія, що відображає істотну визначеність об'єкта, завдяки якій він стає саме цим, а не іншим [4, с. 560]. Отже, така категорія як «якість закону» видається сукупністю особливостей, які його визначають як закон. Оскільки закон є зовнішньою формою вираження права й одночасно його джерелом у формальному розумінні, то зазначені особливості, що у сукупності становлять якість закону, повинні відповідати вимогам права та бути максимально досконалими. У сучасній юридичній літературі поняття «якість закону» застосовується у широкому розумінні, в основу якого покладено аналіз соціальних, політичних та юридичних параметрів якості закону [5, с. 211]. Закон покликаний урегульовувати суспільні відносини, тож його соціальні якості відображають ступінь та досконалість цього регулювання, але водночас юридична якість вказує на відповідність його положень принципам права, діючому законодавству, якості викладення цих положень, їх логічності та довершеності. Дослідуючи питання ефективності законодавства, Г. Тимченко відносить до її критеріїв, зокрема, якість законодавства [6, с. 14]. Розглядаючи якість закону, С. Полєніна виокремлює три групи його параметрів: соціальні, політичні, юридичні [7, с. 5–7]. Вочевидь закон, що вміщує положення, які суперечать іншим законам, або протиріччя, не є логічно завершеним, не може ефективно сприяти регулюванню суспільних відносин та, відповідно, негативно впливає на ефективність законодавства.

Дійсно, якщо закон ухвалений, то він повинен «працювати», втілюватися у правовій поведінці громадян і діяльності посадовців, у якій застосовується право. Адже синонімізм терміна «якість» — придатність до чого-небудь. Якщо закон відповідає праву, але непридатний для реалізації, то такий закон не може називатися якісним. Як ідеальна модель, безумовно, може існувати такий зв'язок: закон відповідає принципам і природі права, але це «належне», а «належне» — це те, що має здійснитися, реалізуватися, щоб стати дійсним. Тоді «книжкова якість» переходить у реальну.

На рівні системи законодавства важливого значення для її якісних характеристик набувають своєчасність оновлення та систематизації законодавства, оскільки кожен новий закон повинен відповідати своєму призначенню в системі законодавства.

Соціальна характеристика якості закону передбачає адекватне відображення у ньому процесів, що відбуваються у суспільстві та їх проектуванні на майбутнє, прогнозування можливих шляхів розвитку суспільних відносин. Політичні параметри якості закону можуть бути визначені як міра відповідності обраних законодавцем варіантів регламентації певної сфери суспільних відносин і загальної спрямованості розвитку правової системи щодо вимог законодавчої політики завданням та потребам суспільного розвитку.

Аналіз вказаних та інших точок зору підводить до висновку, що багато показників якості закону ще не знайшли відображення у юридичній літературі, недослідженими залишаються рівні якості закону, засоби та способи встановлення основних його параметрів, а також інші аспекти проблеми. Отже, закон має безліч властивостей, кожна з яких має власну, відмінну від інших якість, при цьому в різних умовах закон виявляє різні, чітко визначені, специфічні для кожного певного випадку властивості. Основними з них, на нашу думку, є такі: закон — це офіційний документ; закон — це результат правотворчої діяльності.

Закон має такі характеристики: нормативність (містить норми права); верховенство (має вищу юридичну силу в системі всіх правових актів); пряма дія (наділення соціальних суб'єктів безпосередньо правами й обов'язками); фундаментальність (кожен закон має свій предмет регулювання); реальність (закон повинен чітко відображати дійсність, враховувати потреби та інтереси суспільства, а також прогресивні тенденції соціально-економічного, політичного, ду-

ховного розвитку країни); стабільність (є одним з основних параметрів його якості. Відсутність стабільності в чинному законодавстві негативно впливає на розвиток економічної, політичної, соціальної і духовної сфери життя суспільства); динамічність (закон повинен враховувати динаміку суспільного життя, зміни в різних його сферах, предмети законодавчого регулювання повинні оперативно відображатися у відповідних змінах і доповненнях до закону. Своєчасність оновлення законодавства — найважливіший показник його якості); обов'язковість (забезпеченість чіткими заходами державного й іншого впливу, тобто закон повинен бути захищеним); ресурсозабезпеченість (закон буде якісним лише в тому випадку, якщо він забезпечений матеріальними, фінансовими, організаційними, інформаційними, ідеологічними, людськими та іншими ресурсами); ефективність (співвідношення між тими цілями, для досягнення яких було прийнято закон, і отриманим фактичним результатом дії цього закону); оптимальність дії (чітко визначає межі своєї дії в просторі, часі та колі осіб); системність (внутрішня узгодженість нормативно-правових приписів, що входять до його змісту); доступність (мова закону повинна бути точною, простою і зрозумілою); моральність (закон повинен відповідати нормам моралі); естетичність (привабливість викладу в законі норм права, його структури, розташування розділів, глав, статей, пунктів, частин, вдала назва тощо).

У юридичній літературі розглядаються й інші властивості і характеристики закону, які необхідно включати в стандарти якості закону. Причому необхідно мати на увазі, що ці та інші вимоги підлягають суттєвому коригуванню залежно від того, чи аналізуємо ми якість окремого закону або їх сукупність, галузеве законодавство або систему законодавства в цілому.

Важливою складовою юридичної доктрини, як зазначає В. Нерсисянц, є розроблені в юриспруденції та застосовані в державно-правовій практиці правила зовнішнього вираження у тексті різноманітних правових актів визначеного нормативно-правового змісту конкретних правоположень [8, с. 425]. Сукупність таких правил у теорії права визначається як юридична техніка, що є сукупністю принципів, правил, прийомів, методів відображення нормативного матеріалу в положеннях нормативно-правових актів. Метою юридичної техніки є підвищення якості закону, викладення його положень відповідно до законів логіки, правил мови тощо, що сприятиме його довершеності та ефективності. Вимога якості закону значною мірою залежить від застосування засобів законодавчої техніки при створенні закону. Законодавча техніка — це, по суті, зумовлена станом правової системи держави система засобів і правил створення законів та здійснення їх систематизації (у формах кодифікації та консолідації) з метою забезпечення їх якості та втілення в життя, забезпечення прав і свобод людини і громадянина [9, с. 54]. Серед складових юридичної техніки можна виокремити: юридичну термінологію, юридичну конструкцію, засоби та правила викладення змісту нормативно-правового акта.

Отже, однією з правових якостей закону можна визначити його техніко-юридичні властивості, тобто відповідність викладення його положень вимогам та правилам законодавчої техніки. Безумовно, рівень законодавчої техніки свідчить про правову культуру суб'єктів нормопроєктування і правотворчості, а також про ефективність права. При розробці проектів нормативно-правових актів важливо викласти їх у чіткій відповідності до волі правотворця, щоб ця ж «воля» набула рис ясності та доступності.

Під поняттям «законодавчої техніки» в юридичній літературі розуміється:

- сукупність правил про структуру та мову нормативних актів [10, с. 15];
- частина юридичної техніки, що торкається виключно правотворчого процесу і всіх його стадій;
- система правил і прийомів підготовки найбільш ідеальних за формою та структурою проектів нормативно-правових актів, що обґрунтовані теорією та практикою нормотворчості [11, с. 62];
- сукупність історично й практично вироблених правил, що забезпечують досконалість форм вираження правових норм, інститутів і статей у правових актах [12, с. 38].

Підвищення темпів нормотворчості, збільшення обсягів законодавчої бази вимагає розробки єдиного стилю оформлення проектів нормативно-правових актів, уніфікації структури документів, термінології, конструкції та неухильного дотримання принципів юридичної техніки. Нормативно-правовий акт має бути тим офіційним документом, який ефективно регулює суспільні відносини, точно визначає юридичні гарантії свобод особи, прав та обов'язків громадян, їхніх об'єднань, статус органів державної влади та місцевого самоврядування.

Правила юридичної техніки мають універсальний характер, що надає змогу застосовувати їх як у межах стадії нормопроєктування, так і під час інших стадій правотворчого процесу та правозастосовної діяльності. Проте в межах нормопроєктування правила юридичної техніки безпосередньо використовуються суб'єктами нормопроєктування, натомість як в інших стадіях правотворчого процесу та правозастосовної діяльності ці правила мають вторинний характер, оскільки призначені для створення документа на основі, відповідно й на виконання вже діючого нормативно-правового акта, змістом якого є сукупність юридико-технічних елементів. Тому можливо говорити про первинну й вторинну роль (форми прояву) юридичної техніки або про відповідне їй функціональне призначення.

Враховуючи зазначене вище, слід наголосити на певних принципових теоретичних аспектах, що характеризують поняття «юридична техніка» не лише як сукупність певних правил і принципів, а й як засіб оцінки рівня якості, логічної послідовності змісту проектів нормативно-правових актів і діючих юридичних документів, що становлять систему законодавства.

Серед основних принципів юридичної техніки виокремимо такі:

1. Точне і єдине розуміння термінології, яка застосовується у змісті проекту нормативно-правового акта при його розробці. При цьому терміни, що застосовуються, мають чітко відповідати за значенням аналогічним термінам, що використовуються у діючих нормативно-правових актах. Правові норми мають бути захищені від неточностей, двозначностей і невизначеності термінів і понять, що можуть призвести до помилкового розуміння та застосування цих норм права. Така ситуація може спричинити юридичні помилки, які суттєво дестабілізують правову систему держави в цілому;

2. Чіткість, доступність та зрозумілість мови, якою формується проект нормативно-правового акта. Нормативно-правовий акт має бути зрозумілим для широких прошарків населення. Доступність юридичних формулювань — це необхідна умова зміцнення законності, впровадження чітких юридичних правил у всі сфери життя суспільства, підвищення цінностей та авторитету права;

3. Повнота регулювання відповідної сфери суспільних відносин. З метою забезпечення повноти регулювання суспільних відносин у проекті необхідно передбачити ті положення, без яких майбутня дія закону не може бути достатньо ефективною. Це стосується правових норм, щодо яких необхідно регламентувати механізм їхньої дії, заходи заохочення й примусу, а також юридичні санкції за невиконання або неналежне виконання положень нормативно-правового акта;

4. Максимальна економичність і компактність змісту проекту нормативно-правового акта. При створенні проектів нормативно-правових актів необхідно уникати громіздкого тексту та зайвих деталей, які обмежують ефективний вплив права на суспільні відносини, а також ускладнюють орієнтацію в законодавчій базі;

5. Системна побудова проекту нормативно-правового акта. Цей принцип характеризує цілеспрямованість проекту юридичного документа на збереження внутрішнього зв'язку та взаємозалежність всіх частин правової системи, а також логічну послідовність розміщення думки правотворця;

6. Уніфікація форми і структури проектів нормативно-правових актів і способів розміщення правових приписів. Цей принцип закріплює вимогу використання єдиних реквізитів нормативно-правових актів, єдиної структури та термінології, а також уніфікованої мови. Уніфікованість і стандартизованість юридичних формулювань, способів викладення їх та по-

будови є гарантією якості нормативної бази, яка впливає з такої ознаки права, як формальна визначеність.

Отже, підсумовуючи викладе вище, слід наголосити на тому, що неухильне дотримання вимог юридичної техніки щодо логічних засад текстової побудови проекту нормативно-правового акта, стилю та мови закону неодмінно забезпечать позитивний вплив на практику реалізації норм права, а також стане фундаментом для підвищення авторитету й цінності права взагалі.

У юридичній літературі розглядаються й інші властивості та характеристики закону, які необхідно включати до стандартів якості закону. Причому необхідно мати на увазі, що ці та інші вимоги підлягають суттєвому коригуванню, залежно від того, чи аналізуємо ми якість окремого закону або їх сукупність, галузеве законодавство або систему законодавства в цілому.

Основними критеріями, за якими визначається якість закону, на нашу думку, є: по-перше, властивості (показники) закону, характерні для національної правової системи суспільства. На їх основі повинні розроблятися стандарти якості закону, що регулюють окремі типи і види суспільних відносин (майнові, адміністративні, сімейні, земельні та ін.). По-друге, критеріями якості закону є певні міжнародні стандарти, загальновизнані норми та принципи міжнародного права, а також положення міжнародних договорів. По-третє, важливим критерієм якості закону є практика його реалізації, цінність (користь), максимальна ефективність для окремих людей, колективів і організацій, держави і суспільства в цілому.

Наразі перед юридичною наукою постає важливе завдання із розробки стандартів якості. Вважаємо, що стандарт якості закону — це науково обґрунтований типовий зразок (ідеальна модель закону, на яку зобов'язаний орієнтуватися правотворчий орган). Він є комплексним, інтегральним показником якості закону, що містить систему найбільш цінних і досконалих параметрів змісту і форми закону. Чим більше той чи інший закон відповідає стандарту, тим вища його якість, ефективність і цінність для суспільства. При цьому слід зазначити, що стандарт якості закону як система найбільш цінних і досконалих параметрів не залишається постійною, він динамічний і змінюється у процесі розвитку суспільних відносин. Стандарт повинен містити ті параметри, властивості, які зараз є найбільш цінними і корисними для суспільства на певному етапі його розвитку.

Список використаних джерел

1. *Аристотель*. Сочинения : в 4 т. / пер. с древнегреч. ; общ. ред. А. И. Довтура. — М. : Мысль, 1984. — Т. 4. — 830 с.
2. *Локк Дж.* Сочинения : в 3 т. / Дж. Локк. — М. : Мысль, 1985. — Т. 1 : Опыт о человеческом разуме. — 621 с.
3. *Лукьянов И. Ф.* Сущность категории «свойство» / И. Ф. Лукьянов. — М. : Мысль, 1982. — 143 с.
4. *Советский энциклопедический словарь* / гл. ред. А. М. Прохоров. — 3-е изд. — М. : Советская энциклопедия, 1985. — 1600 с.
5. *Чернадчук В. Д.* Стан та перспективи розвитку бюджетних правовідносин в Україні : монографія / В. Д. Чернадчук. — Суми : Університетська книга, 2008. — 456 с.
6. *Тимченко Г. В.* Теоретико-правові засади ефективності законодавства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Г. В. Тимченко. — Запоріжжя, 2011. — 20 с.
7. *Поленина С. В.* Качество закона и эффективность законодательства / С. В. Поленина ; под ред. Я. А. Куник. — М. : Изд-во ИГиП РАН, 1993. — 274 с.
8. *Нерсесянц В. С.* Общая теория права и государства : учебник / В. С. Нерсесянц. — М. : НОРМА-ИНФРА М., 1999. — 552 с.
9. *Дзейко Ж. О.* Законодавча техніка в Україні: історико-теоретичне дослідження : монографія / Ж. О. Дзейко. — К. : Київський університет, 2007. — 360 с.
10. *Брауде И. Л.* Очерки о законодательной техники / И. Л. Брауде. — М. : Всесоюзный институт юридических наук, 1958. — 105 с.
11. *Бошно С. В.* Правотворчество: путь от источника к форме права / С. В. Бошно. — М. : Изд-во РАГС, 2002. — 102 с.

12. Керимов Д. А. Кодификация и законодательная техника / Д. А. Керимов. — М. : Госюриздат, 1962. — 104 с.

Мельник А. А. Властивості, принципи та стандарти як складові якості закону

У статті здійснюється аналіз філософського, етимологічного та юридичного значення поняття «якість». Досліджується соціальна характеристика якості закону, його політичні та юридичні параметри. Аналізуються основні принципи юридичної техніки та їх значення для якості закону.

Ключові слова: закон, властивості закону, якість закону, стандарти якості, юридична техніка.

Мельник А. А. Свойства, принципы и стандарты как составляющие качества закона

В статье проводится анализ философского, этимологического и юридического значения понятия «качество». Исследуется социальная характеристика качества закона, его политические и юридические параметры. Анализируются основные принципы юридической техники и их значение для качества закона.

Ключевые слова: закон, свойства закона, качество закона, стандарты качества, юридическая техника.

Melnyk A. Properties, principles and standards as components of quality of law

This article provides analysis of the term «quality» through the understanding of its philosophical, etymologic and law sense. The paper is researched social, political and law characteristics of law quality. There are determined characteristics of law such as standardization, supremacy, direct influence, fundamentality, fact, stability, dynamism, obligation, resource availability, efficiency, optimal actions, consistency, facility, morality and aesthetic qualities. The article is analyzed legal engineering of law as one of its legal quality. Also article provides analysis of legal engineering and its meaning for law quality. This paper is also researched international standards and practice of law realization as parts of law quality.

Key words: law, properties of law, the law of value, quality standards, legal technique.

УДК 340.13

*Олена Василівна Минькович-Слободяник,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
МІП Національного університету
«Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук*

ГРОМАДЯНСЬКІСТЬ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

Процеси реформування, які довгий час відбуваються у нашій державі, суттєво змінюють економічні, політичні, правові процеси та погляди, а також ставлення до них з боку громадян. У зв'язку з цим не втрачає інтерес наукової громади до дослідження інститутів громадянського суспільства та інноваційних процесів, що стосуються держави і громадян. Тому феномен громадянськості, що є важливою характеристикою громадянського суспільства на тлі правових і політичних змін у нашій державі, набуває особливої актуальності.

Дослідженням цієї проблематики займалися такі вчені, як Н. Сушицька, О. Старинець, В. Ковальчук, Ю. Нікіфоров, А. Скаліна, Г. Герцева та ін. Дослідження зазначених вчених засвідчують, що складність дослідження феномену громадянськості полягає в тому, що в умовах перехідного соціуму, яким, на жаль, сьогодні й досі залишається Україна, загострюються всі наявні і приховані протиріччя між владою і населенням, у руслі яких влада воліє вирішувати